DE GRONDSLAG DER 'VRIJE' EN 'DE TIJD'.

EEN WEDERWOORD

VAN

G. J. P. J. BOLLAND,

HOOGLEERAAR DER WIJSBEGEERTE TE LEIDEN.

LEIDEN
A. H. ADRIA'NI
1904.

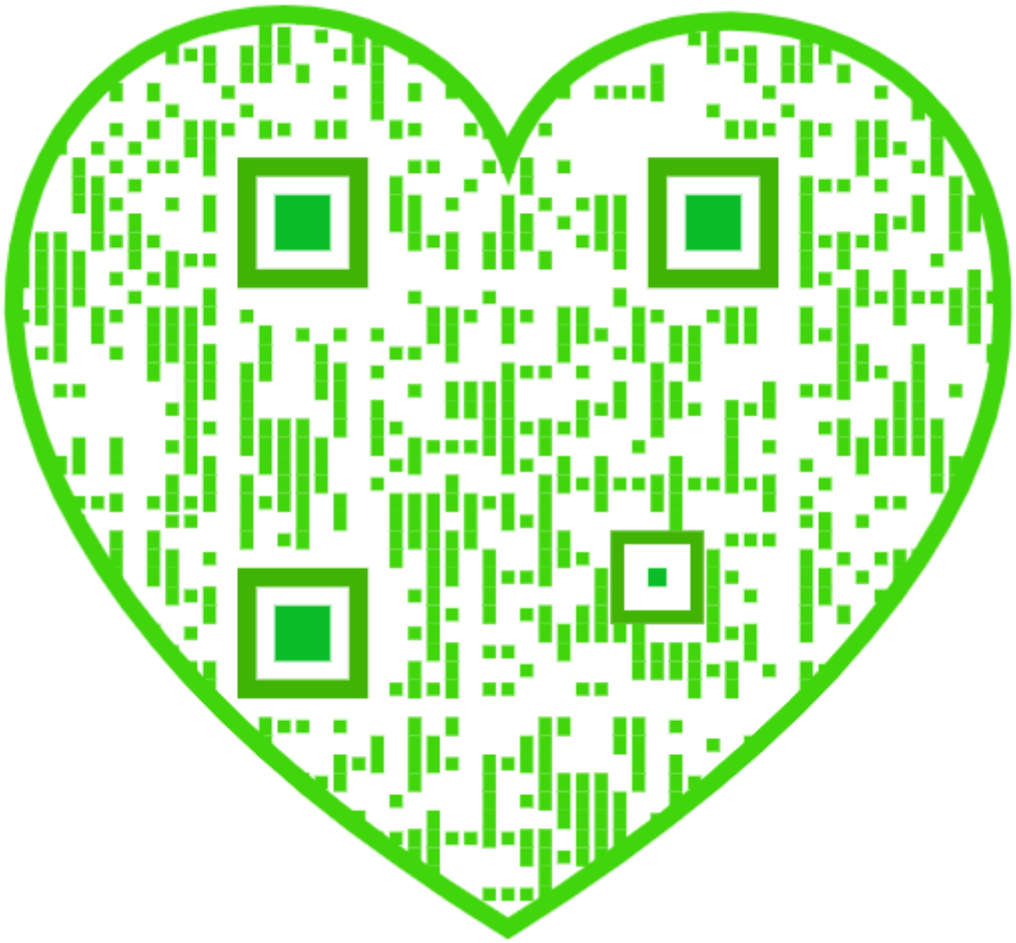

DE GRONDSLAG DER 'VRIJE' EN 'DE TIJD'.

DE GRONDSLAG DER 'VRIJE' EN 'DE TIJD'.

EEN WEDERWOORD

VAN

G. J. P. J. BOLLAND,

HOOGLEERAAR DER WIJSBEGEERTE TE LEIDEN.

1904.

I

De landgenoot, die bekend is met de verhandeling van schrijver dezes over den grondslag der 'Vrije' Universiteit, kan daarop eene soort van antwoord lezen in 'De Tijd' van den vierden, den zesden en den zevenden dezer, drie nummers, waarvan mijzelven heden ochtend exemplaar is tehuis bezorgd en waarop ik bij wijze van wederwoord voorloopig het volgende te zeggen heb.

Dat mijne poging, om onder de Christelijke regeeringspartij in ons land verdeeldheid te zaaien, als volkomen mislukt is te beschouwen, mag 'De Tijd' beweren, doch ik ontken het. Want eene poging is niets zonder hare bedoeling en ik weet, dat ik in dezen niet het onmogelijke heb bedoeld. In het belang of naar den zin van Abraham Kuyper zullen de Roomsche Kamerleden stemmen zoolang en in zooverre hun dat in het belang hunner eigene kerk wordt

gelast; om de waarheid, zonder meer, mogen en durven zij zich, zoodra dat belang spreekt of heet te spreken, niet bekommeren, en zeer wel besef ik, dat internuntius en episcopaat den toeleg van Abraham Kuyper op ons hooger onderwijs in alle stilte grootelijks in het belang van Rome moeten achten. Wat in dezen komt is niet te keeren, en in dat besef heb ik geen vertoog bedoeld aan het adres der nu verbondene oude doodvijanden zelven: onbekommerd om de waarheid zullen de Roomsche en Gereformeerde stemmachines in beide Kamers, zonder uitzondering, doen wat hun wordt gelast. Zij weten, waarvoor zij daar zijn en op welke vóórwaarden zij daar zijn.

Doch kan geen vertoog over den grondslag der 'Vrije' Universiteit het bedrijf van Dordt en Rome beletten of ontredderen, het laat zich toch denken, dat mijne voorlichtingen in dezen al aanstonds dezen of genen meer ontwikkelden landgenoot opmerkzaam hebben gemaakt op een en ander, wat internuntius en Abraham Kuyper liever geheel buiten bespreking hadden zien blijven. En dat in mijne verhandeling niets is onthuld, waarover men van kerkelijke zijde juist nu slechts noode hoort reppen en waarop de landgenoot over het geheel ook minder verdacht is geweest, zal 'De Tijd' eerst dan kunnen beweren, wanneer zij laat zien, dat de vrijzinnigheden van Lagrange en Batiffol reeds in het debat waren gebracht en zijzelve niet bevreesd is, de door mij te

berde gebrachte gegevens ronduit te bespreken. Voorloopig is over mijne verhandeling in 'De Tijd' wel al veel gesproken, doch eigenlijk is er nog niets gezégd, niets wat ter zake dient tegenover de door mij overgelegde gegevens, die zij geen van allen heeft overgedrukt.

Zoo kan uiteraard dit mijn wederwoord niet zoozeer de wederlegging zijn van eene wederlegging, als wel een antwoord op deze en die opmerking, die mij aanleiding geeft, daarover het mijne te zeggen. En ik begin dan met de opmerking, dat 'De Tijd' het ook ditmaal tegen mij niet heeft weten te stellen zonder een stukje persoonlijke beschimping, maar haar artikel over mijne nieuwste verhandeling aanheft met de vermelding eener volgens haar niet onaardige vergelijking van 'De Standaard', volgens wie ik mijne professorale toga als een mórskiel draag. Dat is de wijze, waarop de heeren aan die zijde het uitspreken, dat professor Bolland sedert 1896 overvloedig bewezen heeft, niet beducht te zijn voor moddersalvo's van zwarte of roode volksmenners, maar vast besloten blijft in weerwil aller bevuiling van buiten, zijne taak te verrichten. Die taak, o 'Tijd', is de taak van den ambtelijken en algemeenen voorspreker der waarheid, van eenen leeraar, die te midden eener overwegend booze en dwaze wereld den moed moet hebben, om gelijkmoedig.... betrekkelijk alléén te staan. Want zoo alleen kan men met begrip aan alles het zijne geven;

alleen in alzijdige vrijmoedigheid is de brood etende wijsgeer zijn brood waardig.

Men merke op, dat 'De Tijd' tegenover hare lezers van mij gewaagt als van iemand, die Rome „sinds jaren bestreden, belasterd en vervolgd heeft." De vereenzaamde Leidsche philosophieprofessor heeft de onschuldige en weerlooze duive genaamd Roomsche kerk jaren achtereen zelfs vervolgd! En vervolgd waarmede? Met laster. Met laster, die zoo lasterlijk was, dat de kerkelijke zaakwaarnemers er voor hebben moeten zorgen, dat geen honderdste deel zijner leugens ter kennis van de kudden kwam! Want wat laat zich moeilijker in het openbaar wederleggen dan openlijke laster, laster saamgeweven uit allerlei geschiedkundige beweringen? Daarom heeft 'De Tijd' ook ditmaal het overdrukken van de door mij bijgebrachte bewijsplaatsen wederom achterwege gelaten; de laster was onbespreekbaar zelfs in zijne .... onnoozelheid. „De keuze van het aanvalswapen," zegt 'De Tijd', „moge bij den eersten oogopslag geniaal (?!) lijken, zij is in werkelijkheid vrij onnoozel." En wat hebben Roomsche schapen aan kennismaking met schijnbaar geniale doch in waarheid onnoozele aanvechtingen van een professoralen lasteraar? Neen, geen woord ook ditmaal van de zaken zelven, waarmede hij is komen aandragen, vooral „omdat wij zijn geschrift voor veel Katholieken bepaald gevaarlijk en schadelijk achten." Het konde eens „groote verwarring en dwaling teweeg brengen", vreest 'De Tijd' en terecht.

Wat laat zich moeilijker uitleggen, dan dat de Roomsche geleerden wat anders gezegd hebben, dan zij ..... hebben gezegd?

'De Tijd' heeft er iets beters op geweten. 'De Tijd' heeft om te beginnen de zaak zooveel doenlijk weg- en afgeschoven op de schouders van de mannen der 'Vrije', teneinde edelmoediglijk voor hen dan weer partij te trekken en wat hen betreft mijne verhandeling uit te maken voor „eene aanklacht, zonder eenig bewijs ingediend, van afschuwelijke huichelarij." Ik houd voorloopig alle verwijzingen binnen naar de Roomsch kerkelijke uitspraken over de kwade trouw der ketters, al sta ik voor niets in, wanneer men er niet in slaagt, tegenover mij zijn fatsoen te houden, en wil hier voorloopig met de opmerking volstaan, dat stelselmatig doodzwijgen van onwelkome bewijsgronden en bewijsvoeringen in alle tijden de verdenking heeft gewekt, dat de doodzwijger meer begrijpt, dan hij begrijpen wil. En verlangt 'De Tijd' van mij te vernemen, „wat eigenlijk te verstaan is onder een omgekeerd demagogisch geweten", dan herinnere 'De Tijd' zich, dat Abraham Kuyper in 1879 op bl. 1096 van 'Ons Program' heeft laten drukken: „In wetten en verordeningen van den Staat is alles jaren lang er op aangelegd geweest, om den arme, den mindere, den afhankelijken man, in de slechtst mogelijke conditie te plaatsen en alle staatsmacht en staatsgezag nog te voegen bij de reeds zoo overgroote macht, die zijn

meerdere op hem vooruit had." Ik voor mij vind onder verbetering, dat men, zoo schrijvende, voedsel geeft 'misdadige woelingen'. En wat zegt in hare behoudsliefde daarvan 'De Tijd', wier achtermannen in den Calvinistischen demokraat hunnen man hebben gevonden? Vermoedelijk niet wat in 1896 Paus Leo XIII gezegd heeft in eene hymne op Frankrijk: „O quot illustres animæ nefanda monstra Calvini domuêre!"

Doch terwijl ik dit schrijf, zie ik in mijne verbeelding eene ondeugende fonkeling in de oogen van de mannen, die in het bureau van 'De Tijd' hebben zitten te beraadslagen over het verweer, dat ditmaal te præsteeren viel. Over ons verzwijgen van het door hem aangevoerde mag hij zeggen wat hij wil, doch wat kan hij zelf nu zeggen tegenover ons uitspelen van de groote troef, die hij ons had in handen gegeven? Toegegeven had hij, dat er tot stichting der menigte eene andere taal van noode was dan de taal der akademische gehoorzalen, en komt dit niet, ook bij hem, op een verzaken der wáárheid neer? Wij niet alzoo! Wij zijn voor de waarheid, voor de waarheid zonder omhangselen, ook waar de stichting der menigte in het spel is en laten geen zier afdingen van den plicht, om aan Jan Alleman overal en altoos, in Nederland en Zuid-Italië, aan leeraren der wetenschap en aan groote kinderen, præcies en naar de letter te zeggen, waar het op staat. Durft Bolland onvermijdelijkheid van onderscheid toegeven tusschen de

taal van akademische lessen en die van kerkelijke prædicaties? Daar hebben wij hem! „Ons walgt dergelijke huichelarij, tot systeem verheven door den man, die zichzelven het recht toekent, anderen wegens vermeende maar geheel onbewezene oneerlijkheid ten opzichte van de waarheid te veroordeelen!"

De geveinsden! Die de bron der wetenschap willen vergiftigen, opdat niet alleen het geborene schaap, maar ook het schaap, dat in aanleg mensch is, schaap blijve! Die alle herders weer tot schapen zouden willen maken, opdat geen schaap van menschelijken aanleg meer kome tot bezinning! Die de verzuchting van den wijze, dat de laagten nu eenmaal niet de hoogten zijn, als eenen wénsch uitleggen, dat in menigte en zooveel mogelijk dom blijve wat dom is! Die niet willen begrijpen, dat stijgen moet wat stijgen kan, al is ongeloof zonder meer nog geene wijsheid! En die daarbij doen, alsof er in dezen niet veel sterkere uitspraken dan de zijne gedaan zijn door... hunnen Heiland en Zaligmaker Jezus Christus! Tot den engeren kring der leerlingen zegt de Christus der evangeliën: „U is het gegeven, de verborgenheden van het koninkrijk der hemelen te verstáán." (Mt. 13 : 11.) „Gij zult de waarheid leeren kennen en de waarheid zal u vrijmaken." (Joh. 8 : 32.) „Doch hun daarbuiten gewordt het alles in gelijkenissen, opdat zij ziende zien en niet opmerken en hoorende hooren, doch niet verstaan, opdat zij zich niet soms be-

keeren en hun vergeving geworde!" (Mc. 4 : 11—12.)

Walgt 'De Tijd' nog? En walgt 'De Tijd' van Thomas uit Aquino? „Mozes," schrijft de engelachtige leeraar, „Mozes heeft gesproken voor het ongeleerde volk, dat niets dan lichamelijkheden vermag te vatten." (S. Th. 1 : 67, 4.) „Tot het ongeleerde volk afdalende, heeft hij zich gehouden aan wat zich voor de zinnen vertoont." (1 : 70, 1.) „Ditzelfde laat zich dan op verwante kundigheden, met name op de geschiedenis toepassen," schrijft Leo XIII den 18den November 1893. „De Schrift," zegt wederom Thomas, „spreekt overeenkomstig de opvatting des volks." (S. Th. 2, 1 : 98, 3.) En de heilige Augustinus verklaart: „Wat in het Goddelijke Woord noch met rechtschapenheid van zeden noch met de waarheid des geloofs is in overeenstemming te brengen, is beeldsprakig gezegd." (De doctr. chr. 4 : 3, 14.) Hoe ontgaat 'De Tijd' hier aan de bekentenis, dat zelfs sinds oude tijden de Heilige Schriften volgens de Kerk niet spreken in eenen trant, dien men kan laten gelden als een voor en van zichzelven getuigenden grondslag aller wetenschap, — dat de wetenschappelijke en akademische gedachte ook volgens hare eigene woordvoerders niet vermag na te laten, in het licht van zuivere rede de Schriften anders te lezen, dan zij zich voordoen aan het ongeleerde volk?

Leiden 7 Sept. 1904.

('Het Vaderland' 9 Sept. 1904.)

II

Herinneren wij ons, dat Dr. H. A. Poels geschreven heeft: „Wie het beginsel eener onderscheiding van voorstelling en leer verwerpt, kan onmogelijk den Bijbel overal van dwaling vrijpleiten." En dat hij dit in 1899 heeft laten drukken met verlof van den aartsbisschop van Mechelen. Volgens Origenes, het groote licht der Christelijke oudheid, is de letterlijke zin der Schriften op vele plaatsen zelfs opzettelijk ergerlijk, aanstootelijk en ongerijmd: de Princ. 4, 15. „Doch," schrijft hij, „de profeten zelven leeren ons, dat het naakte eenvoudige verhaal van feiten en het woord en de letter der Wet niet hare geheele gedachte bevat, noch ook de volle kennis der waarheid verschaft." (Tegen Celsus 2,6.) „In het verhaal, dat over Adam schijnt te handelen, heeft Mozes het natuurkundig over den aard van den mensch; niet zoozeer over een bepaald persoon als wel over het ge-

heele geslacht spreekt daar het goddelijke woord." (4 : 40.) Celsus de Christenbestrijder was in het paradijsverhaal over de rib gevallen. En Origenes schrijft nu: „De woorden haalt hij niet aan, en die behoeft men slechts te lezen, om te zien, dat zij beeldsprakig zijn op te vatten." (4 : 38.) Aangaande de verzoening met God in Christo merkt hij op: „Het ware en volle begrip van de dingen, die met Jezus gebeurd zijn, laat zich niet halen uit de woorden van de geschiedkundige mededeeling zonder meer. Want kennelijk is er telken male de eene of andere waarheid mede verzinnelijkt en aangeduid voor dezulken, die de Schrift met eenige oplettendheid lezen. Zoo bevat zijne kruisiging eene waarheid, die uitgesproken is in de woorden: ik ben met Christo gekruisigd, en andermaal, wanneer de apostel zegt: van mij zij het verre, anders te roemen dan in het kruis van onzen Heer Jezus, door wien de wereld mij gekruisigd is en ik der wereld. Zijn dood was noodzakelijk, opdat de Schrift zoude kunnen zeggen: dewijl hij der zonde gestorven is, is hij éénmaal gestorven, en wederom: indien wij met hem gestorven zijn, zullen wij ook met hem leven. Zoo kan ook zijne begrafenis worden toegepast op hen, die hem gelijk zijn geworden in den dood, die mede gekruisigd en met hem gestorven zijn; zoo leert Paulus ons, wanneer hij zegt: wij zijn door den dood met hem begraven en opgewekt met hem." (2 : 69.)

„Gezonden als heelmeester," zoo schrijft de groote

Alexandrijn, „is God Logos wel voor de zondaren, maar als leermeester van goddelijke verborgenheden, voor degenen, die al rein zijn en niet meer zondigen." (3 : 61.) „Wel zalig allen, die in hunne behoefte aan den Zoon Gods zoo zijn gesteld, dat zij hem niet meer behoeven als eenen heelmeester, die de kranken geneest, en geenen herder meer en geene verlossing, maar wijsheid en rede en gerechtigheid en al wat is voor hen, die bij machte blijken, zijne volmaaktheid zuiver te doorleven." (Lommatzsch 1, 43.) „Vele menschen evenwel zijn van dien aard, dat men ze met eenige onwaarheden, zooals de geneesheeren die somwijlen bij hunne zieken bezigen, gemakkelijker op den rechten weg brengt, dan met de zuivere waarheid." (Tegen Celsus 4, 19.) „Men zoude nu kunnen vinden, dat de meerderheid der geloovigen niet zoozeer uit verdorvene als wel uit bijgeloovige lieden bestaat en dan onze leer beschuldigen, dat zij de menschen bijgeloovig maakt. Daarop zeggen wij, dat een wetgever, wien men eens vroeg, of hij aan zijne medeburgers wel de beste wetten had gegeven, geantwoord heeft: niet de besten eenvoudig weg en zonder meer, maar de besten, die ik hun geven konde. Evenzoo kan de stichter des Christendoms van zichzelven zeggen, dat hij aan het Christelijke volk de beste wetten en de beste leer gegeven heeft, die het tot verbetering zijns levens behoefde. Wij leeren over God wat waar is en wat ook de eenvoudigste mensch kan ver-

staan, alhoewel niet zoo helder en duidelijk als het kleine getal dergenen, die zich moeite geven, om de verborgenheden des geloofs wijsgeerig te begrijpen." (3 : 79). „Origenes," zegt Adolf Harnack in zijne Dogmengeschiedenis, „heeft anders gesproken tot de volmaakten, anders tot het Christelijke volk; de bekrompenheid zal in alle tijden zulk eene handelwijze moeten houden voor huichelarij, doch de dubbele spraak werd gevorderd door de uitkomsten zijner godsdienstige en wetenschappelijke wereldopvatting." (1, 561.)

Schrijver dezes, die zich beroemen mag op eene nogal bekende waarheidsliefde, voelt zich gedrongen, dat toe te geven, al is hij voor zichzelven blijde, in eene akademische gehoorzaal de onomfloerste taal van het begrip te mogen spreken en niet aan de gevoelvolle voorstellingen eener kerkelijke gemeente gebonden te zijn. Doch mijne meewarigheid met de schare, die zich het Ware zoo gaarne verbeelden wil, mijne belangelooze billijkheid in dezen jegens priesters en predikanten, die slechts ruimte blijft verlangen, voor al wat zich werkelijk hooger ontwikkelen kan en wil: zij geeft allerminst recht aan 'De Tijd', om in dezen van walgingwekkende huichelarij te gewagen in hetzelfde stuk, dat weder eene proeve mag heeten van Rome's methodische verduisteringspraktijken. *Ik* voor mij erken, dat ongeloof en goddeloosheid nog niet wijsheid is. *Ik* vraag slechts, of ook de wetenschap weer aan de voorstellingen der kleine luiden moet gebonden worden, juist

terwijl de Roomsche geleerdenwereld hoe langer zoo meer gaat erkennen, dat de vrijheid der nieuwere universiteitswetenschap door alle twisten en oneenigheden henen ook over de Heilige Schriften een licht heeft doen opgaan, waarvan de vroegere geslachten der Kerk in hunne gebondenheid nooit hadden gedroomd. En wat doet nu 'De Tijd'? Zij houdt alle door mij overgelegde bewijsplaatsen voor hare lezers achter en tegenover mijne bedoeling houdt zij zich van de dommen. Van haren nood eene deugd makende qualificeert zij de bewijsplaatsen als „de meest gewaagde stellingen en beweringen op het gebied van Bijbelkritiek", alsof het niet eindelijk, eindelijk, afgedwongene bekéntenissen waren, openbaar gemaakt met verlof der kerkelijke overheid en op die wijze nog heel anders gewaarmerkt, dan mijne verhandeling zoude geweest zijn door het verlof van 'De Tijd', om in hare kolommen de verschijning bij advertentie aan te kondigen! Dat durft 'De Tijd', die niet weet, hoe het woord allegorese gespeld wordt, pour le besoin de la cause tegen Bolland schrijven aangaande mannen als Van Kasteren en Poels en Cœlestinus, als Holzhey en Batiffol en Lagrange! Durft 'De Tijd' zeggen, dat zij de door mij in bespreking gebrachte geschriften van Batiffol en Lagrange ook slechts gezien had, toen zij zich gedrongen voelde tot de benauwde vrijmoedigheid, hunne uitspraken gewaagd te noemen? En waarom is daar toen niet bij gezegd, dat Lagrange lid van de Pauselijke Bijbelcommissie is?

„Wie alleen de brochure van den Leidschen hoogleeraar leest," aldus 'De Tijd', „zou tot de volkomen valsche conclusie kunnen komen, dat door goed Katholieke geleerden het geloof aan de waarheid, den goddelijken oorsprong en de goddelijke ingeving van den Bijbel, als wetenschappelijk niet langer houdbaar, geheel is prijsgegeven." 'De Tijd' zegt niet, dat mijne bewijsplaatsen valsch zijn. Doch even weinig zegt zij, dat ik zelf, wel bekend blijkende met de kerkelijke onontbeerlijkheid van het geloof aan de goddelijke ingeving der Schriften, in het licht heb gesteld, dat de Roomsche wetenschap zich ontworsteld heeft althans aan den waan, als zoude de Bijbel doorloopend goddelijke openbaring kunnen heeten. Zoo kan zij dan zelve de listigheid debiteeren: „Nooit zal door de Katholieke kerk de leer worden prijsgegeven, dat de Bijbel eene verzameling is van geschriften, wier schrijvers allen door God zelven op bovennatuurlijke wijze werden geïnspireerd." De slimmerds!

„Het ouderwetsche en naieve geloof aan eenen bijbelinhoud, die van begin tot einde openbaring is, aan Mozes als den schrijver der vijf boeken van Mozes, of aan ooggetuigen als beschrijvers van wat in onze evangeliën verhaald wordt, heeft juist nu, terwijl ten onzent de 'ongeloovige' studiën eenen knauw zullen krijgen, in de kerk van Rome zijnen tijd gehad." Aldus de schrijver dezes. En 'De Tijd': „Zou prof.

Bolland zoo beleefd willen zijn, ons en zijnen lezers duidelijk te maken het verband, hetwelk z. i. moet gezocht worden tusschen de Schriftuuruitlegging van sommige Katholieke geleerden en den grondslag der Vrije Universiteit, of liever nog tusschen bedoelde Schriftuuruitlegging en de gevaren en nadeelen, welke van de uitreiking van diploma's met effectus civilis door deze of andere bijzondere universiteiten verwacht worden?" Doch het antwoord is op blz. 24 der brochure bereids gegeven. „Het rechtsgevolg voor de promoties eener universiteit op Gereformeerden grondslag beteekent onmiddellijk weer meerdere verontreiniging van den wetenschappelijken en maatschappelijken waarheidszin." Ieder lid der Staten Generaal, wiens geweten nog iets anders is dan het geweten van een op stille bevelen willoos stemmenden partijganger, behoort zich de oogen uit het hoofd te schamen bij medewerking tot eenen maatregel, die weer vastlegging van universiteitsstudiën aan het wetenschappelijk gefailleerde parti-pris eener zeer bepaalde benepene gemeente in het verschiet stelt. Dat dit parti-pris inderdaad wetenschappelijk failliet is, heb ik aangetoond met citaten, niet van ongeloovige, maar van geloovig Roomsche geleerden. En of nu al 'De Tijd' met het oog op geloovige priesters en predikanten zegt, dat „slechts door zulke mannen in onze dagen het christelijk geloof bij de menigte kan bewaard en hersteld worden," dat doet hier niets ter zake: „Over de grondslagen eener

houd- en bestaanbare predikantenschool denke men zooals men wil, doch eene op sectarischen grondslag levende u n i v e r s i t e i t is en blijft eene ongerijmdheid en in hare niettemin 'feitelijk' wordende werkelijkheid eene onwaarheid, die alleen met behulp van allerlei verdonkeremaningen en rhetorische goocheltoeren is in stand te houden." In de hoogescholen der middeleeuwen moge dat niet onmiddellijk gebleken zijn; nu moet het gezegd worden, al geldt het de universiteit te Leuven. En wat de 'Vrije' betreft: men doe alvast eens navraag bij Mr. P. A. Diepenhorst, om de afkomst te onderzoeken van diens volkshuishoudkundige lezingen, gehouden op den grondslag der 'vrije' universiteit!

Leiden 8 Sept. 1904.

('Het Vaderland' 10 Sept. 1904.)

NADER WEDERWOORD.

I

'De Tijd' heeft het er niet bij gelaten. In hare nummers van den dertienden, den veertienden en den vijftienden dezer levert zij op mijn wederwoord eene repliek, waarvan mij hedenochtend afdruk is tehuis bezorgd en waarop ik het volgende antwoord.

Vooreerst: dat 'De Tijd', in weerwil harer uitvoerige repliek, het er toch wèl bij gelaten heeft. Wat ik van mijne zijde in mijne verhandeling over den grondslag der 'Vrije' Universiteit meer bepaald heb willen betoogen, wordt ook ditmaal door haar niet aangetast, laat staan weerlegd: dat namelijk het partipris, waarmede de instelling is opgericht en moet worden in stand gehouden, naar luid van uitspraken eener.... Roomsche wetenschap wetenschappelijk failliet is. De lezer, die in de zaak belangstelt, leze in 'Het Vaderland' van den tienden dezer nog eens mijne slot-alinea, om vervolgens de drie artikelen in

'De Tijd' te doorloopen: hij zal zich dan duidelijk kunnen maken, hoe weinig er valt in te brengen tegen de centrale bewering, die ik voor mijn doel opzettelijk met bewijsplaatsen uit Roomsche schrijvers, en alléén uit Roomsche schrijvers, heb gestaafd.

En in de luidruchtige berusting van 'De Tijd' ligt dan al vast meer. Er spreekt uit kwade trouw, die met geweld breedsprakig zijn moet over iets anders, — over iets anders, waarmede men den onwelkomen onthuller in persóón hoopt te doen afdeinzen, overeenkomstig de regelmatige kerkelijke strijdwijze, die altoos uitvoerig luidruchtig of luidruchtig uitvoerig wordt over 'iets anders', wanneer de in het gedrang geraakte zaak zelve als onverdedigbaar in het duister moet gelaten, — of gebrácht. Die kwade trouw weliswaar bespeur ik voor mij niet alleen bij Roomsche woordvoerders, maar ook bij voormannen onzer Gereformeerden, in zooverre ook zij èn wat betreft de wording der Schriftenlijst, èn wat betreft de handschriftelijke overlevering daarvan, èn wat betreft het verband en den zin dier Schriften ook tegenover de geleerdenwereld allerlei doodzwijgen en ontveinzen, wat het Calvinisme niet in bespreking kan brengen, zal het er niet aan te gronde gaan. Op blz. 32—34 mijner brochure staat te lezen, hoe merkwaardig duidelijk niemand anders dan Abraham Kuyper zelf zich eens te dien aanzien heeft uitgelaten, en bedenkt men dan weder dat 'De Tijd' hierover braaf en eerlijk...

zwijgt, dan zal men weten, wat men te denken heeft van hare bewering, dat „door prof. Bolland zonder eenig bewijs dr. Kuyper en de professoren der 'Vrije' Universiteit zijn beschuldigd, tegen beter weten in aan hunne leerlingen als geopenbaarde waarheid eene geloofsleer op te dringen, welke met alle wetenschappelijke begrippen volkomen in strijd is." Het is klaar, dat ook 'De Tijd' hier weer meer ziet, dan zij zien mag en dus zien wil, meer dus dan de Roomsche schapen en zelfs de meeste Roomsche hérders mogen zien; hare goede trouw in dezen zoude ook zij eerst dan bewijzen, wanneer zij de door mij bijgebrachte Roomsche uitspraken tezamen in discussie bracht.

Doch welk Roomsch blad of Roomsche schrijver heeft dat ooit gedaan met de gegevens, waarmede alleen ik den moed heb aan te komen? Den moed: want wie het der Roomsche kerk lastig maakt, heeft zich voor te bereiden op onverbiddelijke .... personaliteiten. En daarbij heeft men dan te kampen tegen bergen van kwade trouw, kwade trouw in het groote en kwade trouw in het kleine. Volgens 'De Tijd' heb ik het vermoeden uitgesproken, dat hare schrijvers de door mij in bespreking gebrachte geschriften van Van Kasteren, Poels, Lagrange, Batiffol te voren zelfs niet gezien hadden. Waar echter heb ik dat te verstaan gegeven? Was 'De Tijd' niet eens bekend met de geschriften van Poels en Van Kasteren, dan zoude het er met hare belezenheid al héél erg uitzien. Wat

ik inderdaad vermoed, is, dat zij vóór de verschijning mijner verhandeling niet gezien had het boek van Lagrange over 'La Méthode Historique' of de 'Six leçons sur les Évangiles' van Batiffol of diens 'Études d'histoire et de théologie positive'. En dat zullen met mij ook de lezers van 'Het Vaderland' blijven vermoeden, zoo lang niet 'De Tijd' zelve, om te beginnen den naam Batiffol goed spellende, uitdrukkelijk verklaart, dat dit wèl het geval was geweest. Doch er zal dan uitdrukkelijk moeten worden bijgezegd, dat zij dit verklaart zonder eenig voorbehoud, want anders is het nòg niet te gelooven. Geen onwaarachtiger pleitbezorgers dan Roomsche woordvoerders, met hunne eeuwige 'restrictiones mentales': op het stille voorbehoud heeft men bij hen letterlijk altoos verdacht te zijn. Dat het woord 'allegorese' in 'De Tijd' als 'allogorese' was gedrukt, is volgens haar geschied „tengevolge van een lapsus calami of een drukfout", en het heet dan klein, dat ik daar aanstonds over gevallen ben. Wie Latijn verstaat, ziet nu, dat de betrokkene schrijver, die niet eenvoudig liegen mag en zorgen moet, dat hij op de eene of andere wijze het ware zegt, laat gelden, dat het een schrijffout kan geweest zijn. Doch hij die werkelijk, in een geschil over allegorese, bij herhaling in stede van 'allegorese' 'allogorese' schrijft, geeft zich leelijk bloot: hij wekt de verdenking, dat hij zoo goed (of zoo slecht) als geen Grieksch kent, doch zich herinnert,

dat 'allo' in het Grieksch 'wat anders' is. Zoo weet, of wist vroeger, het Roomsche hof niet eens, wat de beteekenis is van . . . Simon bar Jona. Beteekenen zulke kleinigheden niets? *Ik* zeg, dat zij in alle gevallen beteekenen, dat de betrokkenen tegenover mannen van mijne belezenheid wat minder luchthartig moesten gewagen van 'humbug', en van „geleerdheid, als men het zoo noemen wil". Van mijne „geleerdheid, als zij die noemen wil", kan ook 'De Tijd' met betrekking tot hare eigene kerk nog meer leeren, dan zij droomt.

En tot zulke antwoorden wordt men nu gedwongen, wanneer men in ons land met een Roomsch dagbladschrijver van gedachten zoude willen wisselen over den . . . grondslag der 'vrije' universiteit! „Men bezie," zoo roept 'De Tijd' zeer snedig en wel ter zake, „men bezie, zij het slechts vluchtig, de reeks van geschriften, die van de hand van den hoogleeraar in de wijsbegeerte te Leiden verschenen zijn! — Wat zegt men wel van de objectiviteit, wat van het 'voraussetzungslose' streven, dat zich alleen om waarheid, niet om de resultaten van het onderzoek bekommert? (Sic.) Wat van de waardeering van den ernst en de goede trouw bij tegenstanders? Wat van den wetenschappelijken zin en de hooge sereene onpartijdigheid, alleen den man der neutrale, niet dogmatische wetenschap eigen, welke ons uit deze geschriften tegenademen?"

Wat men van mijne geschriften zegt? In zooverre 'De Tijd' het vraagt met het oog op hare eigene lezers, is het antwoord nogal gemakkelijk te geven. Zij zeggen er in den wandel niets van. Want zij wéten er niets van, bijna even weinig als 'De Tijd'. En zeggen zij er wel iets van, dan blijft het bij tirades hun door 'De Tijd' en andere, door de kerkelijke overheid gewaarmerkte, hypnotiseurs gesuggereerd. Dat echter is dan uiteraard niet veel bijzonders. Het is minder nog dan dr. H. A. Poels heeft laten gelden in een aanhangsel tot de in 1899 te Enschedé verschenene brochure van pastoor Sloet over 'Bollands Lichtkogels'. Men oordeele. „Prof. Bolland haalt eene heele ris van fabelachtige legenden aan, die bij de eerste Christenen in omloop waren en niet zelden bij de grootste kerkvaders ingang vonden. Hij toont ons eene ware bibliotheek van apokriefen, waarvan niet weinige destijds als echte geschiedboeken in hoog aanzien stonden en waaronder er gevonden werden, die van vóór den zondvloed heetten te dagteekenen. Hij wijst ons herhaaldelijk op de zotste verzinsels, bijv. die over den oorsprong der Alexandrijnsche vertaling en den veertig dagen lang dicteerenden Esdras, verdichtsels, die, hoe moeilijk geloofbaar dan ook, eertijds voor historie golden. Ook op het gebied der natuurwetenschappen vindt de hoogleeraar bij de eerste Christenen de onzinnigste leeringen; van een wereldbol en van tegenvoeters bijv. hebben ook kerkvaders nog geen

begrip. Hunne kennis der dierkunde licht de schrijver door enkele inderdaad frappante voorbeelden toe. Bollands bloemlezing van apokriefen, dwaze fabelen en scheeve voorstellingen zou men echter zonder veel moeite nog aanzienlijk kunnen vermeerderen; ook zouden verschillende dwaalleeringen der eerste Christenen breeder kunnen worden uitgemeten. Indien men bijv. de studiën van den Katholieken geleerde Turmel over de engelen- en dæmonenleer met Bollands 'gegevens' hieromtrent vergelijkt, zal men moeten toegeven, dat de hoogleeraar hier zelfs zeer matig is geweest en méér had kunnen geven. — Natuurlijk waren de Christenen der eerste tijden op velerlei gebied ver ten achteren bij de geleerden der middeleeuwen, gelijk dezen op hunne beurt ver bij ons ten achter staan. — Dat ook kerkvoogden en Pausen de opvattingen hebben gehuldigd hunner tijdgenooten, ligt voor de hand; van geneeskunde bijv. of verklaring van ziekteverschijnselen, die het volk aan eene kwade hand toeschreef, wisten zij niet meer, en soms nog minder, dan gewone leeken van hun tijd. — Op het gebied der profane wetenschappen hebben de Christenen, zoowel als de ongeloovigen, zeer dikwijls schromelijk gedwaald; niemand ter wereld heeft dit ooit ontkend. — Onder het dichterlijk kinderlijk geloovige volk uit de dagen der kerkvaders moesten vrome legenden ontstaan. — Bij de eerste Christenen, de hoogleeraar heeft dit eveneens bewezen, vinden

wij boeken in omloop, wemelend van vrome legenden en dwaze verzinsels. — (En) reeds Origenes en Hiëronymus getuigen, hoe vrij oudtijds vele Christenen met de handschriften der gewijde boeken omgingen."

Aldus de Roomsche priester dr. H. A. Poels in eene vanzelf overigens afkeurende bespreking van Bollands 'Oude Gegevens', die, het zij hier in het voorbijgaan gezegd, in den drang der omstandigheden binnen drie weken waren tezamengebracht. En 'De Tijd'? „Wij gaan zelfs verder en geven toe, dat ook de gewijde schrijvers kinderen van hun tijd zijn geweest, zóó, dat de begrippen en meeningen van hunne omgeving omtrent zaken van menschelijke wetenschap ook grootendeels de hunne waren. De Bijbel is geenszins een boek, bestemd om met onfeilbaar gezag onderwijs te geven in natuurkunde en verdere menschelijke wetenschappen. Als de gewijde schrijvers natuurkundige verschijnselen (lees: natuurverschijnselen) ter sprake brengen, doen zij dit overeenkomstig de begrippen van hun tijd. Dat de aarde om de zon, niet de zon om de aarde wentelt, leert men uit de H. Schrift niet: hare schrijvers huldigden veeleer de tegenovergestelde beschouwing, terwijl zij op dit punt geen bovennatuurlijke voorlichting ontvangen hebben. Wat ter wereld echter valt hieruit ten gunste van prof. Bolland af te leiden? Inderdaad niets."

En niets is nog minder dan weinig. Men zoude anders zoo zeggen! Van een door schrijver dezes in 1892 uitgegeven boek over den Pentateuch had de eerwaarde heer P. L. Dessens in 'De Katholiek' geschreven: „Op de gewone manier der rationalisten wordt het bombardement aangevangen. Brommend als sprinkhanen zwermen ons tegemoet de onbestaanbaarheden, rechtstreeksche inwendige bewijzen van na-Mozaïsche redactie en de herhalingen van den Pentateuch, en dwarrelend voor de oogen verduisteren zij den gezichteinder als een stuivende sneeuwjacht. Ongelukkig de niet specieel bijbelkundigen, die dezen bijbelkundige om zijn mondvol Hebreeuwsch hun vertrouwen schenken. Reeds voor eeuwen waren de meeste bezwaren, die hier te berde worden gebracht, door wetenschappelijke mannen onderzocht en uit den weg geruimd. Maar als hadden die geleerden nimmer taal of teeken gegeven, zoo grijpt Bolland alles, wat maar los en vast onder zijn bereik valt, om het met onverantwoordelijke onbesuisdheid tegen den Pentateuch te slingeren en door wild vertoon de onnoozelen te versuffen. — Blijkbaar staat deze schriftgeleerde voor niets, maar hippelt en trippelt hij over alles heen, kwetterend en schetterend, met de bedrijvigheid van een ekster, om alles wat hij aanraakt te verontreinigen." (103: 314, 336.)

Aldus nog in 1893 een Roomsch pleitbezorger over schrijver dezes, omdat hij had durven betoogen, dat

de boeken van Mozes niet van Mozes kunnen zijn. En in 'De Katholiek' van 1898 schrijft Poels: „Een terugkeer tot de traditioneele opvatting, die den geheelen Pentateuch als Mozes' eigen werk beschouwt, achten de critici even onmogelijk als de hedendaagsche sterrekundigen een terugkeer tot het stelsel van Ptolemæus; alleen hij, die een vreemdeling in Jeruzalem is, zou ons hier van de minste overdrijving kunnen beschuldigen. Wij constateeren slechts een openbaar feit; dit feit moge spreken in een niet gewenschten zin, het blijft een feit. Wie dezen toestand, onder apologetisch oogpunt minder prettig mocht vinden, bedenke dat wij hem niet hebben geschapen." (114 : 386.)

'De Tijd' zelve erkent van Origenes: „De openbaringen van het Oude Testament acht hij van minder volkomen aard dan die van het Nieuwe, en ook deze zijn tengevolge onzer menschelijke beperktheid nog geenszins volstrekt volmaakt." En gaat het tusschen ons om onverbiddelijk verstandige uiteenhouding van waar en onwaar, dan zal 'De Tijd' mij thans moeten antwoorden op dit dilemma: De leeringen van het Nieuwe Testament zijn waar, of wel zij zijn niet waar. En zijn zij „geenszins volstrekt volmaakt", dan houden zij niet de zuivere waarheid, — dan houden zij onwaarheid in. In dat geval houden zelfs de heilige schriften des Nieuwen Verbonds, om van

het nog 'minder volkomene' Oude geheel te zwijgen, geen onvoorwaardelijken van en voor zich zelven getuigenden grondslag in van zuivere wetenschap, geen houdbaren grondslag eener universiteit alzoo. Wat ik heb willen zeggen.

Leiden, 15 Sept. 1904.

('Het Vaderland' 18 Sept. 1904.)

II

Hoe verleidelijk de gedachte ook moge zijn geweest, dat tegenover mijne toegevendheid op het punt van kerkelijk beeldsprakige uitleggingen onze Roomschen en onze Calvinisten, onze moderne Protestanten en onze moderne ... ongeloovigen op eens tot broederlijke eenstemmigheid waren te brengen: hoe groot ook de geluiden waren, die men van Roomsche zijde tegen den gehaten 'vervolger' nu op eens meende te kunnen uitstooten: 'De Tijd' ziet, dat het niet is zonder zijne zijde van bedenkelijkheid, in de volheid van eigene beruchte mentale restricties tegenover mij de troef eener waar en onwaar onverbiddelijk uiteenhoudende waarheidsliefde uit te spelen. Wie hier metterdaad zijne waarheidsliefde rond en moedig toont, dat ben ik. En 'De Tijd' zegt slechts eene ... 'onjuistheid', wanneer zij mijn onderscheid tusschen de akademische taal van het begrip en de kerkelijke taal der gevoelvolle voorstelling omzet in de stelling: „Aan de universiteiten moet als resultaat der wetenschap verkondigd worden

het zuivere ongeloof, maar van de kansels tot de onontwikkelde menigte moet door de aan de universiteit gevormde mannen van het ongeloof eene andere taal gesproken worden."

Zoo bewerkt een Roomsch verweersman zijn schellinkje. De lezer, wien het om waarheid en wijsheid te doen is, bestudeere naar aanleiding van dien in mijn boek van 'Zuivere Rede' blz. 378—459 over het ware in den godsdienst. En h i e r leere hij al aanstonds beseffen, dat vroomheid zonder meer noch blootelijk dwaasheid noch zuivere wijsheid is, dat zij iets heeft van beiden en dat evenzoo het prediken als zoodanig een onvermijdelijk midden houdt tusschen begrijpelijk maken of onderwijzen en een verbeeldingrijk spel met ondoordachtheden, dat alleen in domme booswilligheid of booswillige domheid tegenover den onthuller des onderscheids om diens 'rechtvaardiging van bedriegerijen' is uit te jouwen. Dat de menigte der menschen niet eenvoudig voor de keuze tusschen waar en onwaar is gesteld, is niet mijne schuld. Maar boos en oneerlijk is het van 'De Tijd', den zin mijner woorden naar hare advocatische behoeften te verdraaien. Aan de universiteiten 'moet' als resultaat der wetenschap verkondigd worden, wat eener zuivere waarheid zoo nabij komt, als in de macht ligt van den leermeester, en de waarheid zegt niet, dat het denken zonder gelóóf zijnen gang gaat. Zij zegt zelfs niet, dat eene bepaalde kérkleer van haarzelve, dat is van de waarheid, eenvoudig verlaten is; moge al de geloovige

Christen zich aan zijne leer houden, omdat het 'zoo gebeurd' heet en de moderne Protestant weer 'ongeloovig' zijn, juist omdat het 'zoo n i e t gebeurd' is: de wijsheid beseft het ware i n den godsdienst, den eeuwigen zin der Idee ook in de leer van de goddelijke Drieëenheid en van de verzoening eener erfelijk zondige menschheid met God in Christo. Voor het overige is datgene, wat van de kansels tot de onontwikkelde menigte moet worden gezegd, eene zaak van de kerkgenootschappen en niet rechtstreeks van de universiteiten; laten zich de kerkelijke behoeften met de uitkomsten van wetenschappelijke onderzoekingen inderdaad niet rijmen, dan heeft de Kerk zich terug te trekken uit de universiteiten, en niet die universiteiten weder te verduisteren tot op den graad van schemering, dien zij zelve meent te kunnen verdragen. Het is in ons land met de 'demokratie' inderdaad al ver gekomen, wanneer de neusgrijpers der dommere helft bij meerderheid der stemmen van onderen op weer gaan uitmaken, wat bovenaan in de hoogescholen al dan niet wáár zal mogen heeten.

In de hoogescholen is het verduistering der waarheid, wanneer men opzettelijk ontveinst, dat overblijfselen van oude Palestijnsche bruiloftsliederen, waarvan nog heden Syrische volksgebruiken eene illustratie leveren, als 'Hooglied' in den Bijbel gekomen zijn. Doch de kerkelijke gemeente als zoodanig verlangt stichting. En tot stichting dier geméénte zal

men van het Hooglied zeggen: — ja, wat zal men moeten zeggen volgens 'De Tijd'? In de Synagoge heet het, dat het zinnebeeldig van de verhouding tusschen Israëls God en het uitverkoren volk, in de Kerk zegt men, dat het van Christus en zijne kerk gewaagt. Stáát er zoo iets? Het is er allegorisch ingelegd, laat 'De Tijd' die allegorese zoo hard beoordeelen als zij wil. En dan denke men aan het evangeliewoord: „Er zijn gesnedenen, die zichzelven hebben gesneden om het koninkrijk der hemelen; die het vatten kan, vatte het!" (Matth. 19 : 12.) De Oud-christelijke letteren, vergelijkend bestudeerd, leeren ons, dat wij hier te doen hebben met een evangelischen raad, die vermoedelijk niet van Palestijnsche maar van Alexandrijnsche, dat is van Aegyptische afkomst is, dat hij wordt voorbereid bij Philo den Jood, juist in Aegypte dan ook veel weerklank heeft gevonden en door tal van oude Christenen in verschrikkelijken ernst naar de letter is opgevat. Onze zaak wordt zelfs koddig, wanneer men nu ziet, dat 'De Tijd' zich genoopt voelt, de vermaarde zelfontmanning van den grooten.... allegorizant Origenes in.... allegorizeerenden ijver toe te schrijven aan „eene verkeerde, al te letterlijke opvatting van een bekenden text uit het Evangelie"! Alsof men volgens hare artikelen het woord van onzen goddelijken Zaligmaker 'minder letterlijk' mocht opvatten, zoodra dit meer...gelegen komt! En alsof het er in Matth. 19 : 12 van Christuswege bijstond, dat er

niet staat... wat er staat! Toch zal ik voor mij het aan geen priester of predikant kwalijk nemen, wanneer ik hem van den kansel den text verzachtend hoor allegorizeeren. Moet hij erop uit zijn, alle Christelijke mannen tot Skopzen te maken, omdat hij ze heeft te stichten met behulp van eenen schriftenbundel, die een spoor van oude Aegyptische aanprijzingen der zelfversterving vertoont?

„Ongaarne" heeft 'De Tijd' zich ingelaten met eene bespreking van de door mij bijgebrachte plaatsen Matth. 13: 11, Joh. 8: 32 en Marc. 4: 11—12. 'Gaarne' geloof *ik* dat. Want de zaak harer uitvoerige luidruchtigheid tegen mij staat slecht, wanneer zij na opschommeling eener kreupele, door Mr. S. P. Lipman verschafte, hulp gedwongen is voor eigene rekening te schrijven: „Wij laten in het midden, of door deze verklaring alle moeilijkheden ten aanzien van den bedoelden text zijn opgeheven." Daar is inderdaad reden voor! „De ongeloovige," aldus de helper, „waant te zien en ziet niet, waant te verstaan en verstaat niet; daarom zal de leerwijze van parábelen voor hem gekozen worden. Ook daarin ziet hij, die voor de hoogere beteekenis geen zin heeft, alleen de verhäälde beteekenis, terwijl de geloovige daarin de meer verhevene geloofswaarheid ontwaart en zich, door Gods genade verlicht, tot hare kennis verheft." Anders gezegd, omdat de ongeloovigen in de dwaling verkeeren, zal hun de zuivere waarheid ook niet gezegd worden; uit den

mond van den Godmensch zelven zal hun de waarheid in zulke bewoordingen tegenklinken, dat zij het ware daarin niet beseffen. „In vele gelijkenissen sprak hij tot hen het woord, zooals zij het konden hooren." (Mc. 4 : 33.) „Zooals zij het konden hooren!" Is nu in die gelijkenissen de waarheid gezegd, of is erin.... gelogen? Dat moet 'De Tijd' in hare verstandigheid eens zuiver uiteenhoudend uitmaken: eene uitvlucht is het en niets anders, wanneer zij in hare luidruchtige uitvoerigheid h i e r schrijft: „Een courant is zeker niet het geschikte orgaan voor exegese; daarom gaan wij op dit punt niet dieper in." Ik acht hier bewezen dat 'De Tijd' ter zake der allegorese door mijne verwijzingen naar haren goddelijken Leermeester zelven in het náuw is gebracht en, in overeenstemming met hare tirades tegen mij, zoude hebben moeten gewagen van 'walgelijke huichelarij' in haren Heiland en Zaligmaker Jezus Christus. Niet eens aan zijne onmiddellijke geloovigen, niet eens aan den engeren kring zijner leerlingen heeft deze volgens de Schriften de zuivere waarheid gezegd. „Nog veel heb ik u te zeggen," zoo spreekt hij volgens Joh. 16 : 12, „maar gij kunt het nu niet dragen." „Want de Geest," zoo lezen wij in Joh. 7 : 39, „de Geest was er nog niet, dewijl Jezus nog niet verheerlijkt was." In levenden lijve rondwandelende, heeft de Godmensch zelf zijne leerlingen gevonden e n g e l a t e n in eenen geestestoestand, die voor de volledige of zuivere waarheid niet ontvanke-

lijk was; 'het ware' heeft hij zelf hun niet kunnen zeggen en eerst sedert zijnen dood is over de menschheid de Geest gekomen. Daarin schuilt inderdaad een diepe zin. Doch het is niet de zin, die aan 'De Tijd' het recht geeft om van walgelijke huichelarij te gewagen, zoodra een door hare partij gehate hoogleeraar der wijsbegeerte, den zin voor het Eeuwige in alle menschen erkennende, te verstaan geeft, dat de wijze, waarop het Oneindige in ploegende boertjes en spinnende vrouwtjes blijkt te spreken, niet de maatstaf kan opleveren volgens welken, ik zeg niet in de kerk gepredikt, maar in de hoogeschool bewezen en verklaard zal worden.

„Aangenomen voor een oogenblik," aldus 'De Tijd', „dat het argumentum ad hominem tegenover ons eenige kracht had en dat inderdaad de goddelijke Zaligmaker bij de verspreiding van Zijne heilige leer iets gedaan of gezegd had, hetwelk met de door den heer Bolland aanbevolen praktijk in de verte overeenkomst had, — wij zullen later (!) voor onze eigene(!!) lezers geheel ten overvloede de volstrekte (!?) onwaarheid daarvan aantoonen, — dan nog zou dit voor den heer Bolland volstrekt niet het afdoend bewijs leveren van de zedelijkheid der door hem aanbevolene handelingen." Zeker. Doch zoude het voor 'De Tijd' niet het afdoend bewijs inhouden, dat zij van hare zijde den strijd op te hoogen toon had aangebonden? En al is eene bewijsvoering op den man af

zonder meer nog niet eene bewijsvoering, die in waarheid ter zake dient, er is toch reeds in begrepen, dat de overzijde gedacht en gesproken had in ondoordachtheden, — waarmede ik voor mij hier slechts zeggen wil, dat 'De Tijd' niet recht geweten heeft wat zij schreef, toen zij het had over mijne rechtvaardiging van het opzet, om „eene menigte, die komt om waarheid te hooren, met vrome leugens tevreden te stellen." Mocht zijzelve het niet pour le besoin de sa cause bij vrome leugens voor hare kudde willen laten, mocht zijzelve iets gevoelen niet blootelijk voor Roomsche vroomheid, maar ook voor waarheid en wijsheid, zij leze in mijn boek van Zuivere Rede wat ik zeg over het ware in den godsdienst, en het zal haar duidelijk worden, dat ik het rechte wil en het ware zeg.

In 'De Nederlander' van den 29sten Augustus laatstleden schrijft Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman: „Tegen het binden van eene universiteit, van eene instelling, aan zekere dogma's bestaan ook onzes inziens groote bezwaren." En den vijfden dezer merkt hij in dat blad op, dat de Minister (van Binnenlandsche Zaken) zelf heeft gezegd: „Ik erken, dat het principieele stelsel tegen zich heeft, dat het meer gevaar oplevert voor eenzijdigheid." „Eenzijdigheid nu leidt niet tot de waarheid," voegt de heer Lohman daaraan toe. Den achtsten maakt hij de opmerking, „dat tot richtige volvoering van datgene, wat tot de taak eener universiteit behoort, namelijk vorming tot

zelfstandige beoefening der wetenschap, het stelsel, dat thans aan onze universiteit bestaat, ook naar het oordeel van mannen, wier gezag op dit gebied moeilijk kan worden gewraakt, zeer geschikt is." En den twaalfden schrijft hij: „Gedurende onze Republiek heeft de Kerk beproefd, de denkers aan onze universiteiten te houden binnen zekere grenzen, maar zij heeft den strijd moeten opgeven. Zal eene vereeniging van contribuanten, hoe goed ook van bedoeling, grooter kracht kunnen ontwikkelen en in hare stichting de wetenschap kunnen binden aan den grondslag, waarop de Kerk staat?" En zoo zal de heer Lohman dan aan het ontwerp van Abraham Kuyper... weder zijne stem kunnen geven, dewijl hij zich weet te bepalen „tot de simpele vraag, of een examen, afgenomen onder de bij dit wetsvoorstel omschreven voorwaarden, voldoende waarborgen levert voor datgene, wat de Staat ten behoeve zijner ambtenaren verlangt." (17 Aug.) „De Staat vraagt enkel, of voor zekere ambten of betrekkingen iemand de noodige kennis en geschiktheid bezit. De wet kan het onderzoek daarnaar opdragen aan wien zij wil,... en het zal niet veel moeite kosten te ontwaren, dat al stelt men eene bijzondere universiteit veel lager dan eene openbare, toch de waarborgen, die het examen bij gene biedt grooter kunnen zijn dan bij deze." (25 Aug.) Waarmede alles gezegd is. Want de Staat 'vraagt', althans in het betrokkene wetsontwerp, niet naar beveiliging van

vrijheid en onbelemmerden bloei der wetenschap; vrijheid en vrijhouding der wetenschap erkent hij daarin niet als een nationaal belang. Slagen de Roomsche en Calvinistische leiders der geloovige menigte erin, de studenten hunne 'vrije' universiteiten in te drijven, opdat ten gevolge daarvan der vrije wetenschap de adem begeve, — des te erger voor die wetenschap: de Staat 'vraagt' er niet naar, of de domme kudden onder leiding van belhamels behooren uit te maken wat in de wetenschap wáár heeten mag. En of hij er ook niet naar behóórde te vragen, doet niets ter zake. Goed conservatief dienen wij met den heer Lohman te zeggen: de meerderheid van stemmen geldt, laat ze zoo dom zijn als men wil; wie geen voet wenscht te geven aan de tegenwoordige demokratie, hij moge al zelf niet de man zijn, die tot het ontwerp van Abraham Kuyper ooit het initiatief zoude hebben genomen: zoodra het ontwerp er eenmaal is, moet hij er zijne stem aan geven. Want aan de zijde van Abraham Kuyper, of liever achter Abraham Kuyper, staat eene meerderheid van domme stemmen, en voor een anti-demokratisch gezind mensch komt het dáár toch maar op aan.

Tot pauselijken internuntius en Abraham Kuyper zoude men kunnen zeggen: „Dit is uwe ure en de macht der duisternis." En tot de Nederlandsche vrijzinnigheid: „Gij zelve hebt het gewild!"

Leiden 16 Sept. 1904.

('Het Vaderland' 21 Sept. 1904.)

DE GRONDSLAG DER 'VRIJE' EN ....
'DE HERAUT'.

Vriendenhand heeft heden den ondergeteekende een exemplaar gebracht van 'De Heraut' voor Zondag laatstleden, waarin onder het opschrift „Prof. Bolland" van mijne verhandeling over den grondslag der 'vrije' universiteit eene bespreking wordt geleverd, die mij naar oud gebruik van 'Standaard' en 'Heraut' te mijwaart door de redactie zelve was onthouden, en trouwens ook niet veel inhoudt, wat op zichzelf belangstelling verdient. Zooals te verwachten was, wint de Roomsche 'Tijd' het in dezen nog verre van het Calvinistenblad; er staat in het opstel niets, wat éénigermate ter zake dient, niets wat in de verte gelijkt op eene poging tot ontzenuwing van mijn betoog. Doch juist daarom is het allicht dienstig, dat de Gereformeerde repliek in dezen den lezers van 'Het Vaderland' niet worde onthouden: is het ten onzent nu eenmaal zoo ver gekomen, dat de kerkelijke partijen zelven den godsdienst met geweld tot voorwerp van staatkundige twisten maken, dan is alzijdige verspreiding van het

volle licht der openbaarheid over den strijd tusschen wetenschap en kerkgeloof de beste dienst, die een vrijzinnig blad in dezen den landgenoot op den duur bewijzen kan. Want zoo kan der natie allengs duidelijk worden, wáárom het eigenlijk gaat en wát aan de zaak middellijk vastzit, — wát het eigenlijk inheeft, dat men universitaire studiën tracht vast te leggen op vooronderstellingen van een verouderend of verouderd kerkgeloof. De wetenschap kan in dezen alvast hare handen in onschuld wasschen: Gaat het kerkgeloof bij meerderheid van domme stemmen de wetenschap met politieke middelen te lijf, dan moet de wetenschap, wier zaak toch óók een volksbelang is, en een grooter volksbelang dan het volk zelf droomt, zich in het openbaar te weer stellen. Allicht dat dan langzamerhand het meerendeel der ongeleerde kiezers ten minste zóó menschelijk wordt, dat zij het verkeerde gaan beseffen van stembusvergunningen aan kerkelijke doordrijvers, om het licht der wereld te verduisteren met behulp van . . . kamermeerderheden.

'Het Vaderland' heeft in dezen de eer, de voorste te zijn geweest; 'Het Vaderland' hebbe in dezen de eer eener vrijgevigheid, die 'Standaard' of 'Heraut' omgekeerd zeer zeker nooit aan den dag zullen leggen. Hier volgt de Gereformeerde afdoening van mijn betoog, zonder eenigen commentaar.

Leiden 19 Sept. 1904.

PROF. BOLLAND.

Prof. Bolland heeft het noodig geacht ook zijn licht te laten schijnen over de hangende quæstie van het hooger onderwijs.

Hij deed dit in een brochure, die ten titel draagt: „De grondslag der 'Vrije' Universiteit".

Wie van dezen Leidschen hoogleeraar in de wijsbegeerte een kalm philosophisch betoog verwachtte over de diepere beginselen, die aan dit wetenschappelijk geding ten grondslag liggen, zal bedrogen uitkomen.

De blik van den wijsgeer, die van den hoogen wachttoren zijner philosophische bespiegeling de worsteling der geesten overziet, peilt en keurt, ontbreekt hier te eenen male. Er is in heel dezen strijd geen pamflet verschenen, dat zoo aan allen wetenschappelijken ernst en principieele diepte gespeend is, zoo in persoonlijke verdachtmaking en krenkende hooghartigheid zijn kracht zoekt, als dit nieuw pleidooi voor de openbare universiteit. Waarlijk, een zaak moet niet te best staan, die alleen met zulke wapenen verdedigd kan worden.

Reeds de onhebbelijkheid om den Minister voortdurend te betitelen als 'Abraham Kuyper', toont, dat deze Leidsche hoogleeraar ditmaal zijn wapentuig ontleende aan Asmodée en Uilenspiegel. De roskam der satyre moge soms dienstig zijn, maar satyre moet geestig zijn. En Bolland's grofheid heeft met satyre niets gemeen.

Erger is echter onze klacht, dat het prof. Bolland

heeft goedgedocht, mannen als dr. A. Kuyper, dr. J. Woltjer en dr. H. Bavinck, publiek te beschuldigen van opzettelijke misleiding van het volk.

Volgens hem heeft de moderne critiek op afdoende wijze aangetoond, dat het geloof aan de Schrift als Gods Woord onhoudbaar is. Door toch die Schrift als grondslag te stellen voor een universitaire inrichting, wordt de wetenschap volgens hem geweld aangedaan. En waar prof. Bolland niet ontkennen kan, dat mannen als dr. Kuyper, Woltjer en Bavinck op wetenschappelijk gebied zijn evenknie zijn, daar komt hij tot de conclusie, dat hun ootmoedig buigen voor het gezag der Schrift niets dan een ijdele phrase is, om de smalle gemeente zand in de oogen te strooien.

> Zij weten en wij weten, dat zij spreken, zooals de smalle geméénte wil, dat zij spreken, dat zij zwijgen over allerlei, wat de gemeente niet hooren wil of hooren mag, en dat die zwijgtaktiek onontbeerlijke bestaansvoorwaarde is van het uit den tijd geraakte Calvinisme, zoodat het eigenlijk belachelijk is, op Gereformeerden grondslag aan te komen met een ... universiteit.

Hiermede is de grens van het eerlijk debat overschreden. Dat is erger dan een grofheid ; het is het aanranden van het persoonlijk karakter van den tegenstander in zijn heiligste geloofsovertuiging, wat geen

ridderlijk strijder voegt. Prof. Bolland ging hier in de leer bij Troelstra, die het alleen krachtiger en duidelijker uitdrukte, toen hij den Minister een huichelaar schold.

En deze aanklacht klinkt uit den mond van prof. Bolland te zonderlinger, omdat hij enkele bladzijden verder zelf aanraadt, wat hij hier als een „zonde tegen den heiligen geest der waarheid" veroordeelt. Het feit kan hij niet ontkennen, dat er een diepe klove gaapt tusschen de geloofsovertuiging der gemeente en wat als theologische wetenschap aan de staatsuniversiteiten geleerd wordt.

> Ja zelfs, het moet erkend, dat de theologische faculteiten onzer staatsuniversiteiten, die in hun waardeeringsvermogen van 'Christelijke' leer tegenwoordig even zwak zijn, als zij altijd zwak in de kennis van Rome zijn geweest — dat die 'onchristelijk modern' gewordene faculteiten eenen man van begrip tot meewarigheid kunnen stemmen met de om stichting vragende gemeente, die zich nu eenmaal met zedelijkheidspreeken zonder Christus niet tevreden kan geven en bij eenzijdige negaties zoo weinig leven als stichting vinden kan.

Dit euvel moet dan op de volgende wijze verholpen worden:

> De Gereformeerde leer van erfzonde en verzoening, afgezien van hare onhoudbaarheden,

> heeft voor de menigte nog altoos een vermogen tot opvoeding en stichting, dat slechts in eenzijdige of onverstandige verstandigheid is te loochenen en in de Kerk is hoog te houden, des nood zijnde met behulp van eene allegorese, waarvan dan uiteraard 'de grondslag' zijn deel mede ontvangt.

Ontdoe dit professorale woord van alle klinkende oratorie en ge houdt het naakte feit over, dat de kweekelingen der openbare universiteiten zich meer bemind moeten maken bij de gemeente door over erfzonde en verzoening te preeken, schoon ze als wetenschappelijke mannen onder beide termen iets gansch anders verstaan dan de kerk aller eeuwen beleed. Een pia fraus dus, die onder den dekmantel eener Hegeliaansche allegorese wordt goedgepraat.

Voorts bevat deze brochure weinig anders dan een met vele citaten gestoffeerd betoog, dat de Roomsche theologen van de École large reeds lang het hoofd hebben gebogen voor het oordeel der nieuwe critiek, en de verhalen van schepping, zondenval, Paradijs enz. niet als historie, maar als allegorie opvatten. De toeleg dezer brochure is daarmede duidelijk. Gedachtig aan het aloude divide et impera tracht prof. Bolland de Roomschen, die in deze brochure met honig gesmeerd worden, uit te spelen tegen de Calvinisten, in de stille hoop, dat de beide bondgenooten, die thans

saam voor de vrijmaking van het hooger onderwijs strijden, straks onderling zullen slaags raken en het hun als het Midianitisch leger zal vergaan.

Prof. Bolland heeft daarmede zijn tegenstanders onderschat.

De Roomsche pers is te leep om in dezen waarlijk niet fijn gespannen strik te vallen. Ze is 'Petrus en Rome' nog niet vergeten. En onder de lammerenvacht, die prof. Bolland hier omhangt, herkent ze maar al te goed den renegaat, die niet alleen met Rome, maar met alle Christendom brak.

Voor ons is er geen de minste reden om op deze brochure verder in te gaan. Prof. Bolland heeft zich hier, evenals in den strijd over Petrus, gewaagd op een terrein, waar hij niet thuis is. Als philosoof mag prof. Bolland naam maken, maar zijn studie over de Pentateuchcritiek toonde voor ieder kenner genoegzaam, dat hij op dit gebied geen de minste originaliteit bezit en slechts napraten kan wat door anderen hem is voorgezegd. Aan prof. Bolland, die geen theoloog is, is dit niet euvel te duiden. Ne sutor supra crepidam. Zelfs een autodidakt zondigt niet straffeloos tegen dezen regel. Maar het loont dan ook niet de moeite, met dezen tegenstander, die niets bewijst en alleen poneert, een strijd aan te binden over het inspiratie-dogma en de juistheid der moderne critiek.

('Het Vaderland' 21 Sept. 1904.)

Door A. H. ADRIANI te Leiden is uitgegeven en alom in den boekhandel verkrijgbaar gesteld:

DE GRONDSLAG DER 'VRIJE' UNIVERSITEIT.

Een woord van voorlichting

DOOR

G. J. P. J. BOLLAND.

Prijs: 50 cent.